

TÜRKÇE KUŞ İSİMLENDİRİLMESİNDE YABANCI DİL ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Zeynel Arslangündođdu¹ ve Ergün Bacak²

¹ İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi Orman Entomolojisi ve Koruma Anabilim Dalı, İstanbul, iletii: zeynel@istanbul.edu.tr

² İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi Ormancılık Meslek Yüksek Okulu, İstanbul, iletii: ergun.bacak@istanbul.edu.tr

Özet

Türkçe kuş isimlerinin kökeni Orta Asya'ya dayanmakta olup, 7. yüzyıldan kalma eserlerin bulunduğu zengin bir kültüre sahiptir. Tarihinde bu zenginliğe sahip olmasının etkisiyle bugün halen geleneksel kuş isimlerinin günlük dilde kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde bilimsel metinlerde Türkçe kuş isim kullanımı diğer dillerden Türkçeye tercüme şeklinde kullanılan isimler ve daha az olarak bağımsız üretilmiş isimler yer almaktadır. Bu çalışmada bilimsel metinlerde Türkçe kuş isimlerinin yabancı dillerden etkilenme düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece Türkçe kuş isimlendirilmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Çalışmada ülkemizde görülen 475 kuş türünün Latince isimleri temel alınarak, İngilizce, Almanca ve Türkçe isim listeleri oluşturulmuştur. Dillere göre kuş isimleri; sözcük sayılarına göre sınıflandırılmış ve sıklıkları belirlenmiştir. Sonuç olarak bilimsel metinlerde Türkçe kuş isimlerinin kelime tekrarına dayandığı ve 475 kuş türü için 267 kelime kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkçe kuş isimlerinin İngilizceden (%35) ve Almandan (%23) çeviri yapıldığı saptanmıştır. Ayrıca geleneksel kuş isimlerinden yararlanma sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla yeni kuş isimlendirilmelerinde yararlanmak üzere kuş uzmanlarının geleneksel kuş isimlerinin derlenmesinde daha etkin olması beklenilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuş isimleri, geleneksel kuş isimleri, isimlendirme

EVALUATION OF FOREIGN LANGUAGE EFFECTS ON DENOMINATION OF TURKISH BIRD NAMES

Abstract

Turkish bird names take place in written literature since 7th century. Coincidence with those bird names at various geographical places is in possibility. That is validated by daily use of traditional bird names. At the present time, the main portion of Turkish bird names used in scientific literature is consisting from the words translated from other languages. In this study; the amount of exposition of Turkish bird names from foreign languages were evaluated. Thus, attempt has been done to make a contribution to nomination of birds. In this study, initially Latin names of the names of 475 common bird species in our country were assumed as a pivotal point and then English, German and Turkish bird names were listed from databases and commonly used scientific sources. The bird names classified according to whether they are formed from one, two, three, and four or from five words in related languages. Besides, the frequencies of bird names determined. As a conclusion we detected that; bird names in Turkish mainly formed from repeatedly used words and 267 words used for 475 bird species in scientific literature. We determined that 35% and 23% of words were translated from English and German respectively. Only limited amount of bird names were derived from traditional bird name pool.

Keywords: Bird names, traditional bird names, denomination

1. Giriş

Türkiye’de ilk kuş gözlem kayıtları 16. yüzyıla dayanmakla birlikte, gerçek anlamda ilk kuş araştırmaları 19. yüzyılın ilk yarısında Alman ve İngiliz doğa bilimcilerinin gezi notlarıyla başlamıştır (Kumerloeve ve Niethammer, 1934/35). Bu çalışmalar 1836 yılında İzmir çevresinde; daha sonraki yıllarda Erzurum ve Batı Anadolu, İç Anadolu, Akdeniz bölgelerindeki yapılan kuş gözlem kayıtlarıdır. Vehbi (1929)’de Doğu Anadolu’nun avifaunası üzerine çalışmalar yapmıştır (Arslangündoğdu, 2005).

Türkiye kuş faunası kapsamında; Ergene (1945) 403, Kumerloeve (1962) 400, Kiziroğlu (1989) 418, Kasperek ve Bilgin (1996) ise 450 kuş türünün bulunduğunu bildirmişlerdir. Kirwan ve diğ. (1999) Türkiye’de 453 kuş türünün bulunduğunu, bu türlere 12 türün daha ilave edilerek, sayının 465’e kadar yükselebileceğini belirtmişlerdir. Türkiye’nin güncel kuş listesi Ornitolog Dr. Kiraz Erciyes tarafından hazırlanarak Orman ve Su İşleri Bakanlığı’na verilmiştir. 2014 yılı Ekim ayında Samsun İli Bafra İlçesi’nde 19 Mayıs Üniversitesi Ornitoloji Merkezi tarafından yürütülen halkalama çalışmaları sırasında yakalanan Karaboğazlı dağbülbülü de bu listeye eklenerek Türkiye’nin güncel kuş türü sayısı 478’e yükselmiştir (Sözen ve ark., 2015). Bu sayı tekrar son yapılan çalışmalarla ülkemizdeki kuş türü sayısının 481’e ulaştığı görülmektedir (Bacak ve ark., 2015).

Kuş isimleriyle ilgili olarak 1930’lu yıllarda Paul Pelliot “Les formes turques et mongoles dans la nomenclature zoologique du Nuzhatu’l-kulub (Nuzhatu’l-kulub’un hayvan adları listesinde Moğolca ve Türkçe şekiller)” adlı makalesinde çeşitli kuşlardan karışık olarak bahsetmiştir. Daha sonraları 1936 yılında M. Celaleddin İzmirli’nin genel kuşlardan bahseden Ornitoloji adlı periyodiki küçük bir ornitoloji sözlüğü olan “Özet Ornitoloji Lugatı (Dictionnaire Ornitologieque)” bulunmaktadır. Sonraki yıllarda 1977’de Edmond Schütz “Onomapoetic and/or Tone characterising Bird Names: A Turkic-Slavic Parallel (Tabiat taklidi ve/veya ses belirleyen kuş isimleri: Türkçe-Slavca Paraleller)” adlı makalesinde kuş isimleri üzerine durmuştur. Michele Nicholas’ın da “Les noms turcs des oiseaux (Kuşların Türkçe adları)” adlı basılmamış çalışması bulunmaktadır. Osman Fikri Sertkaya “Maitrisimit Nom Bitig” adlı makalesinde eski Türkçede kuş isimlerinin sistematiki konularını işlemiştir. Şerif Ali Bozkaplan tarafından 1992 yılında yayınlanan “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kuş İsimleri ve Onların Sistematiki” adlı makalesinde Türkiye Türkçesi’ndeki kuş isimlerinin dil bilimi açısından sistematiki ve analizi yapılmıştır (Ross, 1994). Merete

Çakmak ile Mary Işın hazırladıkları “Anadolu Kuş Adları Sözlüğü” adlı kitap Türkçe, İngilizce ve Latince kuş adlarını veren önemli bir kaynak olmuştur. Bunlardan başka son yıllarda yapılan çalışmalar arasında Selim Somçağ’ın 2006 yılında çıkardığı “Türkiye Kuşları” ile Asaf Ertan’ın “Türkiye’yi Kuşlarla Gezelim” adlı kitaplarında kuşların en bilinen yöresel isimleri güzel bir anlatımla okuyucuya verilmiştir (Arslangündoğdu, 2011).

“Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kuş İsimleri ve Onların Sistematiki” adlı çalışmada; (1) verilen isimlerin rastlantısal olmayıp belli bir mantık içerisinde olduğu, (2) verilen isimlerin gözle görülebilir, mantıklı ve açıklanabilir bir sebeplere dayandığı, (3) verilen isimlerde ana noktaların; hayvanın morfolojik özellikleri, yaşadığı yer, gösterdiği davranış, çıkardığı ses ve besini gibi ana noktalarından özellikle rengi, kulağı, ibiği, gözü, ayağı, kuyruğu, boynu, tırnağı vb. bir takım uzuvlarına dayandığı (4) kuşun yaptığı hareketlere dayandığı ortaya konulmuştur (Bozkaplan, 1992).

Türkçe kuş isimleriyle ilgili olarak 4-5 Kasım 1995 tarihlerinde ODTÜ Biyoloji bölümünde toplantı düzenlenmiştir. Söz konusu toplantıya katılan Can Bilgin, Sancar Barış, Asaf Ertan, Serhan Oksay, Güven Eken, Serhan Göksu ve Kerem Ali Boyla bir araya gelerek 436 türün Türkçe isimleri hazırlık listesi hakkında uzlaşma sağlamıştır. Bu liste 1996 yılı Ağustos ayında Doğal Hayatı Koruma Derneği tarafından basılarak (Türkçe kuş isimleri listesi) ornitoloji literatüründe standartlaşma sağlamıştır (Oksay, 2009; Ertan, 2008). Daha sonra Kerem Ali Boyla, “Birds of Britain and Europe with North Africa and the Middle East” adlı kitabın çevirisinde Türkçe isimlerini iki farklı kaynaktan aldığını belirtmiştir. Türkiye’de bulunan kuşların büyük çoğunluğunun isimleri, 1996 yılındaki toplantıda derlenen “Türkçe kuş isimleri listesi”nden alınmıştır. Bu listedeki 451 türden 52’sinin isimleri değiştirilmiştir. İsimlerin değiştirilme nedenleri ismin listede olmayan fakat bu kitapta bulunan başka türlere daha uygun olması (4 tür), ismin kısaltılması (7 tür), aynı cinsteki diğer türler uygunluk sağlanması (3 tür) ya da daha doğru bir ismin bulunması (16 tür) olarak sıralanabilir. Geriye kalan 22 tür, cins isimlerinin aynı nedenlerle değişmesi sonucu isim değişikliğine uğramıştır. Listede olmayan türlerin isimleri kitabın çevirmeni tarafından uzmanlara danışılarak ve daha önce Türkçe kaynaklarda geçen isimler göz önüne alınarak hazırlanmıştır (Heinzel ve ark.,2001).

Bu çalışmada, bilimsel metinlerde Türkçe kuş isimlerinin yabancı dillerden etkilenmesinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Böylece bilimsel metinlerde Türkçe kuş isimlendirilmesinde nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda tespitler ortaya konmuştur.

Özellikle diğer dillerden çeviri şeklinde yapılan kuş isimlendirilmesi, bilimsel metinlerde kullanılan Türkçe kuş isimlerinin oluşumunda çok etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte geleneksel isimlendirme birikiminin, günümüz bilimsel metinlerinde kullanılan kuş isimlendirilmesinde yeteri kadar görülmediği kanaati yaygındır. Yapılan çalışma ile bu etkilerin sayısal değerleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Sonuçta çalışma, anlaşılır, kullanılabilir ve özgün bir kuş isimlendirme yaklaşımına katkı sağlamayı amaçlamıştır.

2. Yöntem

Kuşların Latince cins ve tür adları genel olarak IOC World Bird List baz alınarak hazırlanmıştır (Gill ve Donsker, 2015). Çalışmada Latince hariç üç dilde verilen kuş isimleri esas alınmıştır. İngilizce isimlerinin önemli kısmı Birdlife'tan alınmıştır. Bunun dışında kalan bir kaçının ismi dünya kuşları listelerinden (Avibase, Birdlife, Clements, eBird, IOC Worl Bird gibi) bakılarak yazılmıştır. Bu listeler sürekli olarak güncellenmektedir. Dolayısıyla bazı kuş isimleri değişebilmektedir. Örneğin önceden Oystercatcher şimdilerde Eurasian Oystercatcher olarak geçmektedir. Almanca kuş isimleri www.avibase.bsc-eoc.org sitesinde alınmıştır. Türkçe kuş isimlerinin değerlendirilmesinde Kirwan ve ark., (2008)'in "The Birds of Turkey" adlı İngilizce yazılmış eserde Türkçe kuş isimleri ile listeye yeni eklenenler www.trakus.org sitesinden yararlanılmış olup, makalede bu isimlendirme *Trakus* olarak verilmiştir. Diğer kaynak ise İlhami Kızıroğlu'nun 2009 tarihli "Türkiye Kuşları Cep Kitabı" (Kızıroğlu, 2009) adlı eserlerinden yararlanılmış olup *Kızıroğlu* olarak verilmiştir.

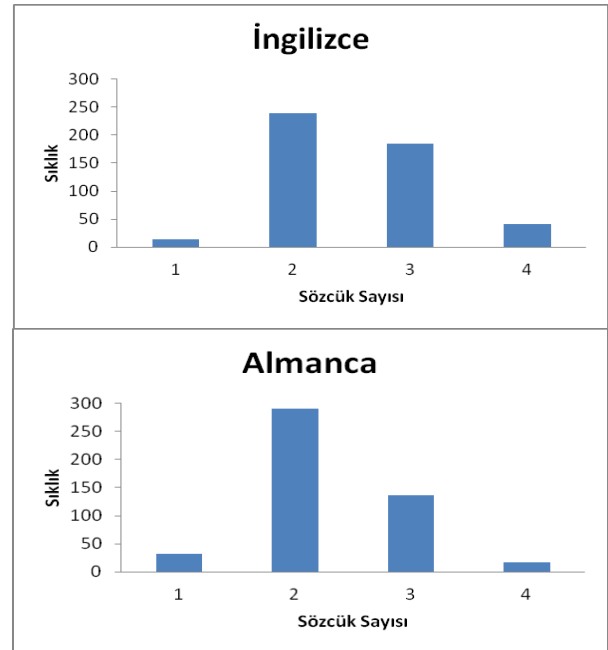
Çalışmada dillere göre kuş isimleri sözcük sayılarına göre sınıflandırılmıştır. Sözcük sayılarının belirlenmesinde kuş adları sözcüklere ayrılmıştır. Örneğin *Ak Yanaklı Kaz* kuş ismi üç sözcük olarak sayılmıştır. Benzer şekilde bileşik yazılan kuş isimleri de kelimelerine ayrılarak sayılmıştır. Örneğin *Akbaş Dikkuyruk* ismi dört ve *Kızılgerdan Dalgaç* ismi de üç olarak sayılmıştır. Benzer sayım diğer dillerde de yapılmıştır. Örneğin İngilizce'de *Black-necked Grebe* kuş ismi üç sözcük ve *Semi-collared Flycatcher* kuş ismi dört sözcük sayılmıştır. Almanca'da ise *Schwarzhalstaucher* ismi üç sözcük ve *Weißbürzel-Strandläufer* ise dört sözcük olarak sayılmıştır. Daha sonra Türkçe kuş isimlerinin Almanca ve İngilizce'den çevrilenlerin sayıları ortaya konulmuştur. Bunun için listede bulunan isimler eşleştirilmiştir. Örneğin *Pandion haliaetus* isimli kuşun Almanca Fischadler olup Türkçe'ye Balık kartalı olarak geçmiştir. *Ciconia nigra* isimli kuşun İngilizcesi Black Stork olup Türkçe'ye Kara leylek olarak geçmiştir. Türkçe kuş isimleri listesinde kelime kullanım sık-

lıklarının belirlenmesinde bütün kuş isimlerinde geçen kelimeler listelenmiş ve sayılmıştır. Bu sayımda kelimeler gelen ekler dikkate alınmamıştır. Örneğin kuş kelimesi sayılırken kuşu kelimesi de bu sayıma dahil edilmiştir. Bulgular kısmında bu ekler parantez içinde örnekteki gibi gösterilmiştir; kuş (u), kara, küçük, kuyruk(lu), kızıl(t)(ca) ve baş(lı)(tan) gibi.

3. Bulgular

3.1. İngilizce ve Almanca Kuş İsimleri ve Kelime Sayısı

Ülkemizde görülen 475 kuş türünün İngilizce ve Almanca isimlerindeki sözcük sayıları Şekil 1'de sunulmuştur. İngilizce ve Almanca kuş isimlerinin kelime sayıları incelendiğinde en yüksek değerler iki sözcüklü kuş isimlerinde rastlanmaktadır (Şekil 1). İngilizce'de bir sözcükten oluşan kuş ismi sayısı 14, Almanca'da ise 32'dir. İngilizce'de dört kelimedenden oluşan isim sayısı 41, Almanca'da bu rakam 17'dir (Şekil 1). Her iki dilde de iki ve üç sözcükten oluşan kuş ismi sayısı bir ve dört isimden oluşan kuş ismi sayısına göre daha fazladır. İngilizce'de iki kelimedenden oluşan isim sayısı 237, Almanca'da 290, İngilizce'de üç kelimedenden oluşan isim sayısı 183, Almanca'da 136'dır. İki dil karşılaştırıldığında ise Almanca'daki bir ve iki sözcükten oluşan kuş isimleri İngilizce'ye göre daha fazla üç ve dört sözcükten oluşan kuş isimleri daha düşük sayıda bulunmuştur (Şekil 1).

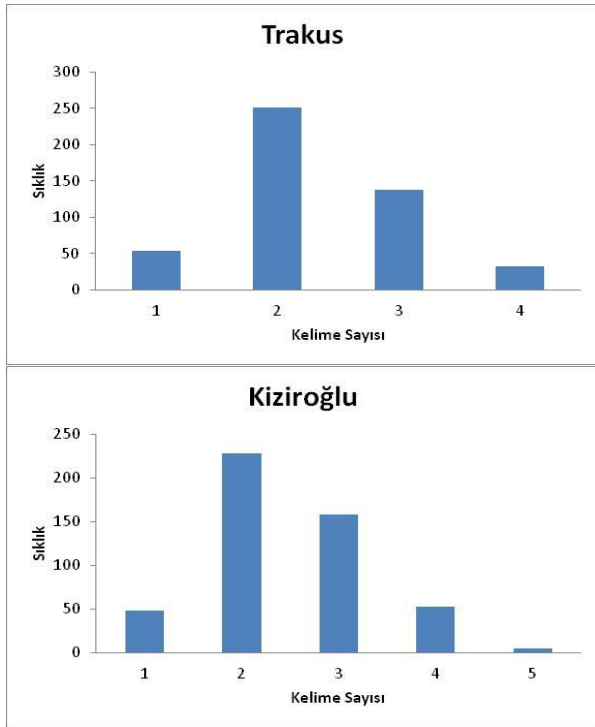

Şekil 1: İngilizce ve Almanca kuş isimlerinde kullanılan sözcük sayılarına dağılımı

3.2. Türkçe Kuş İsimleri ve Kelime Sayısı

Türkçe kuş isimleri için iki kaynak incelenmiştir. Bu kaynaklardan ilki *Trakus* ve ikincisi *Kızıroğlu* eserleridir. *Trakus* kaynağında yer alan 475 kuş türünün ismi, *Kızıroğlu* eserinden 492 kuş ismi değerlendirilmeye alınmıştır. Ancak *Kızıroğlu*'nun eserindeki 464 kuş türünden bazılarının farklı birkaç isimle adlandırıldığından bu farklı isimler de değerlendirilmeye alınmıştır.

Her iki kaynakta da iki kelimedenden oluşan kuş isimleri daha fazla sayıdadır. Bu sayı *Kızıroğlu*'nda 228 ve *Trakus* ise 251 adettir (Şekil 2). Üç kelimedenden oluşan kuş ismi sayısı *Kızıroğlu*'nda 158 iken *Trakus*'da 138 adettir. *Kızıroğlu*'nda kuş isimleri en fazla beş kelimedenden oluşmakta ve bu şekilde beş adet kuş ismi bulunmaktadır. *Trakus*'da ise kuş isimleri en fazla 4 kelimedenden oluşmakta ve sayısı 32'yi bulduğu belirlenmiştir (Şekil 2).

Şekil 2: *Trakus* ve *Kızıroğlu* metinlerinde kullanılan kuş isimlerinin sözcük sayılarına dağılımı

3.2.1. İsim Vermede Yaklaşımlar

İsim verme de başlıca üç yaklaşımın olduğunu belirtmek mümkündür: 1) Genelde tek sözcüklü olup Türkçe geleneksel kuş isimlerini esas alır. 2) Diğer dillerde Türkçeye tercüme şeklinde kullanılan isimlerdir. 3) geleneksel kuş isimlerinin dışında bağımsız üretilen isimlerdir.

İsim vermede bir sözcüklü kuş isimleri genelde yaygın görülen ve herkesçe bilinen türler olup; *Ardıç*, *Angıt*, *Atmaca*, *Babri*, *Bıldırcın*, *Bülbül*, *Çamurcun*, *Çıkrıkçın*, *Çulluk*, *Ebabil*, *Florya*, *Guguk*, *İbibik*, *İspinoz*, *Kerkenez*, *Kukumav*, *Kuzgun*, *Leylek*, *Mezgeldek*, *Saka*, *Sakarca*, *Saksağan*, *Serçe*, *Sığırcık*, *Swacı*, *Suna*, *Sülüin*, *Şahin*, *Tahtalı*, *Toy*, *Turaç*, *Turna* ve *Üveyik* örnekleri verilebilir. Söz konusu bu örneklerin önemli kısmı geleneksel kuş isimlerine de örnek olarak verilmektedir. Halk arasında yaygın olarak kullanılan diğer bir isimlendirme ise ikili isim vermektir. Bu tür isimlendirme birbirine çok benzeyen türleri ayırt etmek için kullanılabilir. Bunlara; *Alakarga*, *Arikuşu*, *Boz Kaz*, *Boz Ördek*, *Çilkeklik*, *Dikkuyruk*, *Gök Doğan*, *Kara Leylek*, *Karatavuk*, *Kelaynak*, *Ketenkuşu*, *Kınalı Keklik*, *Kızıl Şahin*, *Kızılgerdan*, *Kocabaş*, *Kum Kekliği*, *Sarıasma*, *Tarlakuşu*, *Urkeklik*, *Yeşilbaş* örnek olarak verilebilir.

İsim vermede ikinci yaklaşım olan diğer dillerden tercüme yapılması çok yaygın kullanılmıştır. *Kızıroğlu* eserinde kuş adlarının % 53.89 Almanca'dan veya İngilizce'den tercüme edilmiştir. Örneğin İngilizce'den Red-throated Loon doğrudan çevrilmiş ve Kızılgerdan Dalgıç olarak isimlendirilmiştir. Keza; Horned Grebe, Kulaklı Batağan olarak; Yellow-billed Stork, Sarı Gagalı Leylek; Mediterranean Gull, Akdeniz Martısı; White-winged Lark, Akkanat Tarlakuşu olarak birebir çevrilmiştir. Löffler, Kaşıkçı; Sturmschwalbe, Fırtınakırlangıcı; Schlangenadler, Yılan Kartalı; Amerikanischer Goldregenpfeifer, Amerika Altın Yağmurcunu gibi çok sayıda örnekleri verilebilir. Bu isimlerden en düşük tercüme yüzdesine bir sözcüklü isimlerde tespit edilmiştir (Çizelge 1). En yüksek yüzde değerler ise % 80 ile beş sözcüklü isimlerde rastlanmış, 2, 3 ve 4 sözcüklü kuş adlarının tercüme sayısı % 52.63 ile 59.49 arasında değişmektedir (Çizelge 1). Örneğin İngilizce'den Greater White-fronted Goose, Akalınlı Büyük Sakarca Kazı olarak, İngilizce'den White-rumped Sandpiper ve Almaca'dan Weißbürzel-Strandläufer ise Ak Kuyruksokumlu Kumkuşu olarak 5 sözcüklü isme çevrilmiştir. *Kızıroğlu* eserinde en fazla tercüme İngilizceden yapılmıştır. Her iki dilde ortak olan kuş adları *Kızıroğlu*'nun eserinde % 17.47 oranında yer almıştır (Çizelge 1).

Trakus'da yer alan kuş isimlerinin % 46.11 oranında yabancı dillerden tercüme edilmiştir (Çizelge 2). En düşük tercüme bir sözcüklü kuş isimlerinde tespit edilmiş ve % 5,56 bulunmuştur. Kuş isimleri 2, 3 ve 4 sözcükten oluşanların çeviri oranı % 48.55 ile 68.75 arasındadır (Çizelge 2).

Çizelge 1: *Kızıroğlu*'nun eserinde Almanca, İngilizce ve her ikisinden çevrilen ad sayısı

Sözcük Sayısı	Sözcük Sıklığı	Sayılar				Yüzde Değerler			
		Almanca	Alm-İng	İngilizce	Toplam	Almanca	Alm-İng	İngilizce	Toplam
1	48	4	1	3	6	8.33	2.08	4.17	10.42
2	228	83	41	78	120	36.40	17.98	34.21	52.63
3	158	59	33	68	94	37.34	20.89	43.04	59.49
4	53	13	7	25	31	24.53	13.21	47.17	58.49
5	5	1	1	4	4	20.00	20.00	80.00	80.00
Toplam	492	160	83	179	256	33.68	17.47	37.68	53.89

Çizelge 2: *Trakus*'da Almanca, İngilizce ve her ikisinden Türkçeye çevrilen ad sayısı

Sözcük Sayısı	Sözcük Sıklığı	Sayılar				Yüzde Değerler			
		Almanca	Alm-İng	İngilizce	Toplam	Almanca	Alm-İng	İngilizce	Toplam
1	54	3	1	1	3	5.56	1.85	1.85	5.56
2	251	69	33	91	127	27.49	13.15	36.25	50.60
3	138	31	18	54	67	22.46	13.04	39.13	48.55
4	32	7	4	19	22	21.88	12.50	59.38	68.75
Toplam	475	110	56	165	219	23.16	11.79	34.74	46.11

İsim vermede sonuncu yaklaşım ise geleneksel kuş isimlerinin dışında bağımsız üretilen isimlerdir. Fakat bu isimlendirmeleri kaynaklardan takip etmek kolay olmamaktadır. Çünkü bu isimlendirmelerin yapılp yapılmadığı kaynaklarda belirtilmemiştir. Her bir kuş türü için teker teker isimlerinin nereden geldiğinin bu açıdan gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunların sayıları oldukça azdır. Örneğin *Çıngın*, *Çütre*, *Fiyu*, *Kuğu*, *Pufla*, *Sütlabi* gibidir.

3.2.2. Kuş İsimlerinde En Sık Rastlananlar

Güncel kullanımda olan *Trakus*'da bulunan 475 kuş adı 267 adet farklı sözcükle yazılmıştır. İsimlerin çok önemli kısmı tekrardan oluşmaktadır. Kuş isimlendirilmesinde kullanım sıklığı 10'un üzerinde 25 adet sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcükler toplam 474 defa kullanılmış olup genel sözcük sayısının % 43'ünü teşkil etmektedir. Söz konusu sözcük ve sıklıkları: Kuş(u) 61, kara 41, küçük 36, kuyruk(lu) 32, ak 26, kızıl(i)(ca) 24, baş(lı)(tan) 20, martı(sı) 20, kakan(i) 19, büyük 17, boz 15, ötleğen 14, batac 13, çinte(si) 13, sarı 13, bülbül(ü) 12, dağ 12, toycar(i) 12, ağaç 11, çıvcın(i)

11, kamışcın(i) 11, kum 11, gaga(lı) 10, sumru(su) 10 ve yeşil 10 adettir.

4. Tartışma ve Sonuçlar

Çalışma kapsamında *Trakus*'da yer verilen 475 Türkçe kuş ismi, Almanca 475 ve İngilizce 475 kuş ismiyle, *Kızıroğlu*'nun eserinde ise 464 kuş türünden bazılarına birden fazla isim vermesinden dolayı *Kızıroğlu*'ndaki 492 kuş ismiyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Almanca, İngilizce, Türkçe kuş isimlerinin kelime sayıları incelendiğinde *Kızıroğlu*'nda beş kelimedenden oluşan kuş isimleri bulunurken, diğer kaynaklarda ise en fazla 4 kelimedenden oluşan kuş isimleri tespit edilmiştir. Türkçe kaynaklarda bir kelimedenden oluşan kuş isimlerinin sayısı İngilizce ve Almanca'ya göre daha fazladır. Bunun sebeplerinden başlıcası bir sözcüklü kuş isimlerinin geleneksel isimlerden verilmiş olmasıdır. Örneğin *atmaca*, *balaban*, *bıldırcın*, *çakır*, *kırlangıç*, *keklik*, *kumru*, *sülin*, *şahin*, *turna* gibi kuş isimleri eski dönemlerden günümüze kadar kullanılmaktadır (Ergüzel, 2009). Diğerleri bu türlerin genelde ülke coğrafyasında yaygın ve herkesçe bilinen türlerin olmasıdır. Üç dilde de iki isimli kuş isimleri en yaygın

kullanıma sahiptir. Bunun en önemli sebebi Linne'nin ikili isimlendirmesinin yansımaları olabilir.

Kızıroğlu ve *Trakus*'daki kuş isimlerine bakıldığında bu isimlerin sırasıyla %54 ve %46 oranında yabancı dillerden esinlenerek ve birebir olarak tercüme edildiği görülmektedir. *Kızıroğlu*'nda bu oran özellikle İngilizce'den (%38), Almanca'dan (%34) iken, *Trakus*'da ise İngilizce'den (%35) ve Almanca'dan (%23) düzeyindedir. Bu isimlerden İngilizce ve Almanca dillerinin de ortak olanları ise *Kızıroğlu*'nda %17 ve *Trakus*'a ise %12 oranındadır. Sözcük sayısı arttıkça yabancı dilden çeviri oranı da arttığı görülmektedir. Bu durumun genel terim kullanışıyla ilgisi olabilir. Genelde yabancı terimler Türkçeye bire bir çevrilerek aktarılması geleneği burada etkili olmuş olabilir (Sevgi, 2004). Ayrıca kuş faunası çalışmalarının örnek alındığı ülkelerin dilinde kullanılan kuş isimlerinin hazır olması Türkçe kuş isimlerinin verilmesinde kolaylaştırıcı rol oynamış olabilir.

Ülkemizde yaşayan pek çok kuş türü halk arasında belli adlar konularak tanınmaktadır. Halk arasında iletişimin kolaylığı için daha basit şekilde isimlendirme seçilmiştir. Bölgesel değişimler olsa da aynı kuşlara pek çok yerde benzer isimler kullanılmıştır. Ardıç kuşuna pek çok yerde “bakal, bakkal, bukal, bukkal” gibi birbirine yakın isimler söylenmiştir. Avı yapılan, insanlara yakın yaşayan, meyvelik ve tarlalarda bulunan ve insanlar tarafından sık karşılaşılan türler halk arasında daha kolay bir şekilde isimlendirilmiştir. Genelde isimlerin tek kelime olması kullanımını kolaylaştırır. İki kelime ile isimlendirme birbirine benzer türler arasında farkları göstermek için daha sıkça kullanılmıştır. Örneğin iki keklük türü arasında farkları göstermek için birisine “Kınalı Keklik” diğereine “Çilkeklik” denilmektedir. Bu tür isimlendirmelerde morfolojik özelliklerin bu farkları ortaya koymada önemli olduğu görülmektedir.

Türkçe'de kuş isimlendirilmeleri eski dönemlere dayanır; örneğin 17. yüzyıl başlarında yazıldığı belirtilen “Kitab-ı Baz-Name-i Padişahı” adlı eser bir avcı kuşlar kitabıdır (Ergüzel, 2009). Eserin içerisinde geçen kuş isimlerinden 22'si günümüz kuş isimlerine benzerlik göstermektedir. Bu kuş isimlerinin neredeyse tamamı tek kelimedendir oluşmaktadır. Kuş isimleri yırtıcı kuşlara, ava konu olan kuşlara ve insan yerleşimlerinde yaşayan kuşlara aittir. Bu kuş isimleri: *ala*, *ak toğan*, *atmaca* (*atmaça*), *balaban*, *bıldırcın*, *çakır*, *gügercin*, *hüdbüd*, *karga*, *kaş*, *kırlanguç* (*kırlanguç*), *keklik*, *kumru*, *ördek*, *serçe* (*sişçe*), *sunkeur*, *süglün*, *şahin*, *taşancıl*, *togan*, *turna*, *üğü* dir (Ergüzel, 2009).

Bozkaplan (1992)'ın “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kuş İsimleri ve Onların Sistematığı” adlı yaptığı araştırmada verilen isimlerin belli bir mantığı

olduğu, gözle görülebilir bir sebebe dayandığı, morfolojisi, yayılışı gibi özellikleri ile davranışlarına dayandığını ortaya koymuştur. Geleneksel ve halk ağzıyla verilen kuş isimlerinde bu yaklaşım doğrudur. Ancak bu isimler belirli ve sınırlı sayıdaki kuş türlerini kapsayabilmektedir. Ayrıca bu tarz çalışmalarda kuşun hangi türü ifade ettiği bilinmemektedir. Çok yakın benzer türler için aynı isimler verilmekte, hatta aynı familyaya ait türlerin hepsine aynı isim verilebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı hangi kuş türünün belirtildiği tam olarak ortaya konulamadığından mutlaka bilimsel ismin yani türün Latince isimlerinin de araştırmalarda dikkate alınması gerektiğidir.

Bazı türler ise halkın çok fazla karşılaşabildiği türler arasında değildir. Bu türler genelde avlanmayan ya da doğrudan faydalanılmayan türlerdir. Örneğin Kızılkuyruklu Örümcekuşu (*Lanius isabellinus*), Kırmızı Gagalı Dağ Kargası (*Pyrhocorax pyrrhocorax*) ve Uzun Kuyruklu Korsanmartı (*Stercorarius longicaudus*)'dır. Bunların pek çoğu Orman Çıvgını (*Phylloscopus sibilatrix*), Altın Yağmurcun (*Pluvialis apricaria*) ve Kara Sinekkapan (*Ficedula hypoleuca*) gibi göçmen türler ya da çok dikkat çekmeyen Orman Tırmaşıkkuşu (*Certhia familiaris*), Küçük Akgerdanlı Ötleğen (*Sylvia curruca*) ve Söğütbülbülü (*Phylloscopus trochilus*) gibi küçük kuş türleridir. Birbirine benzer pek çok tür halk arasında aynı isimle isimlendirilebilmektedir. Bu türlere isim verilirken halkın benzer türlere nasıl isim verdiğine bakmak ve ona göre değerlendirme yapmak oldukça önemlidir.

Bilimsel anlamda kuş isimlendirilme çalışmalarını önemli örneklerinden birisi Saadet Ergene'nin 1945 yılındaki “Türkiye Kuşları” adlı eseridir. Bu yayında 345 kuştan 248'inin Türkçe isimleri kullanılmıştır. Eserde ülkemizde bazı kuşların cins ve türleri aynı isim altında olduğu, bazı kuş adlarının da Türkçe karşılığı bulunmadığı bildirilmiştir. Bu eksikliği gidermek için kuşçu ve avcılarla görüşüğünü ve Türkçe doğa kitaplarını da araştırarak bulabildiği Türkçe kuş adlarını, Latinceleştiren yanına yazmıştır. Türkçe adını bulamadığı bazı kuşları yabancı dillerdeki isimleri Türkçeleştirerek adlandırmıştır. Türkçe karşılığı bulunmayan ve Türkçeleştirilmesi mümkün olmayan bir kısım kuşların sadece Latince isimlerini kullanmıştır (Ergene, 1945).

Güncel kullanımda olan *Trakus*'da bulunan 475 kuş adı 267 adet farklı sözcükle yazılmıştır. Geleneksel kuş isimlendirmesinde en önemli kaynak olan derleme sözlüğünde yaklaşık 1600 civarında kayıt bulunmaktadır (Bozkaplan, 1992). Fakat çalışmada kuşların teşhisi yapılmamıştır. Kuş isimlerinin hangi türe karşılık geldiği belirsizdir. Bu durum kelime sıklığı yapılması sonucunda elde edilecek bilgilerin karşılaştırılması

imkanını düşürmektedir. Bununla birlikte kuş bilimcilerin geleneksel isimlere karşılık gelen kuşları tespit etmesi sonucunda elde edilen verilerde kelime sıklığı çalışması yapmak mümkün olacaktır.

Geçmişte yaşanan isimlendirme yaklaşımları ve günümüzdeki yaklaşımlar kuşlara isim vermenin aslında basit bir iş olmadığını ortaya koymaktadır. Anadolu'da yaşayan insanların geçmişten günümüze bir kültürü devam ettirdiği ortadadır. "Karatavuk'un Yöresel İsimleri" adlı çalışmada görüldüğü üzere karatavukun 56 yöresel ismi tespit edilmiştir (Arslangündoğdu, 2011). Ülkemizde böyle bir zenginlik bulunmakta, ancak bu zenginlik sınırlı sayıdaki kuş türleri için belirlenebilmiştir. Arslangündoğdu (2011) yaptığı araştırmada Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü temel kaynak olarak ele almış; çalışma yöntemi olarak da doğa ve kuş gözlemciği ile avcılık sitelerinde anketler ve forumlar düzenlemiştir. Fakat bu zenginlik ülkemizdeki kuş türlerinin isimlendirilmesinde kullanılmamıştır. Kuş türlerinin isimlendirilmesinde bir yöntem sorunu olduğu açıkça ortadadır. Sorunun çözümünde öncelikle mevcut yöresel kuş isimlerinin ve tarihi metinlerdeki kuş isimlerinin kuş bilimciler, Türk dili uzmanları ve tarihçiler tarafından derlenmesi ve ardından kuşların isimlendirilmeleri önerilebilir. Ayrıca geleneksel kuş isimlerinin derlenmesi çalışmaları kuş bilimcilerinin gündemine alması gereken konulardan biri olduğu fikri yaygınlaştırılmalıdır. Kuş isimlendirilmesinde yöntem sorunun giderilmesi, coğrafyamızın dışındaki binlerce kuşa Türkçe isim verilmesi konusunda bilim adamlarını cesaretlendirecektir.

Teşekkürler; Çalışmanın yapılması esnasında bizleri cesaretlendiren ve katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Orhan SEVGİ'ye teşekkür ederiz.

5. Kaynaklar

- Arslangündoğdu, Z., 2005. *İstanbul-Belgrad Ormanı'nın Ornitofaunası Üzerinde Araştırmalar*. İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi XIII + 234.
- Arslangündoğdu, Z., 2011. Karatavuk'un Yöresel İsimleri. *Avrasya Terim Dergisi*, 2013, 1 (1): 30-39.
- Bacak, E., Özkoç, Ö. Ü., Bilgin, S. ve Beşkardeş, V., 2015. *İstanbul Kuşları*. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, I. Bölge Müdürlüğü, İstanbul, 302 s., ISBN: 978-605-4610-80-8.
- Bozkaplan, Ş. A., 1992. Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kuş İsimleri ve Onların Sistematiği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1987. Ankara, 43-79.

- Ergene, S., 1945. *Türkiye Kuşları*. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Monografileri, Sayı 4, Kenan Matbaası, İstanbul, XX+361 sayfa +104 Tablo.
- Ergüzel, M. M., 2009. *Kitab-ı Baz-name-i Padişahı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 384 s., ISBN: 978-975-16-2196-2.
- Ertan, A., 2008. *Türkiye'yi Kuşlarla Gezelim*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Doğa Gözcüleri Derneği, Mas Matbaacılık, İstanbul.
- Gill, F ve D Donsker (Eds). 2015. *IOC World Bird List (V 5.3)*. doi :10.14344/IOC.ML.5.3.
- Heinzel, H., R., Fitter, ve J. Parslow, 2001. *Türkiye ve Avrupa'nın Kuşları (Kuzey Afrika ve Ortadoğu dahil)*. (Çeviren: Kerim Ali Boyla), Doğal Hayatı Koruma Derneği, İstanbul, ISBN: 975-940-982-8.
- Kasperek, M. ve Bilgin, C., 1996. Kuşlar (Aves), (In: Kence, A. ve Bilgin C.) *Türkiye Omurgalılar Tür Listesi*, TÜBİTAK, Ankara, 26-87.
- Kirwan, G.M., Martins, R.P., Eken, G. and Davidson, P., 1999. *Checklist of the Birds of Turkey*. Sandgrouse, Supplement 1. OSME, Sandy.
- Kirwan, G. M., Boyla, K. A., Castell, P., Demirci, B., Özen, M., Welch, H. ve Marlow, T. 2008. *The Birds of Turkey*. Helm Field Guides, London, 512 s.
- Kızıroğlu, İ., 1989. *Türkiye'nin Kuşları*. O.G.M. Eğitim Dairesi Başkanlığı Matbaası, Ankara, 314 s.
- Kızıroğlu, İ., 2009. *Türkiye Kuşları Cep Kitabı*. AnkaMat Matbaası, Ankara, 564 s., ISBN: 975-7460-01-X.
- Kummerloeve, H., 1962. Weitere Untersuchungen über die türkische Vogelwelt (ausgenommen Sumpft- und Wasservögel), *İ.Ü. Fen Fakültesi Mecmuası*, Seri B, 27 (3-4), 165-228.
- Kummerloeve, H. ve G. Niethammer, 1934. Beitrage zur Kenntnis der Avifauna Kleinasiens Paphlagonien und Galatien), *Journal Ornitologie*, 82: 505-552.
- Oksay, S., 2009. Türkiye'de Yayınlarla Dayalı Kuş Gözlemciliği ve Bilimin (Ornitoloji) Özel Kronolojisi. http://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx, Yayınlar. (Ziyaret tarihi: 21/12/2012).
- Ross, E. D., 1994. *Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü*. (Çeviren: Emine Gürsoy-Naskali).

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 605, Ankara, 1994.

Sevgi, O., 2004: *Fen Bilimleri Sözlüklerinde Türkçe Kelime Kullanımı*. V. Türk Dil Kurultayı 20-26 Eylül 2004 Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:855/1, sayfa:2667-2686.

Sözen, M., Erturhan, M., Boyla, K.A., Tozsin, T. ve Soydaş, M., 2015. *Zonguldak Kuşları*. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Gökçe Ofset Matbaa, Ankara, 426 s., ISBN: 978-605-4610-77-8.